Originalni naučni rad
UDK:316.6:361-053.6
DOI:10.7251/ZND2601294B

REZULTATI EVALUACIJE UČINKOVITOSTI PROGRAMA PREVENCIJE KOCKANJA MLADIH „KO ZAPRAVO POBJEĐUJE“?

prof.dr. Meliha Bijedić, Univerzitet u Tuzli, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet[197]
Amir Hasanović, MA prevencije ovisnosti i nasilja, Stručni centar za prevenciju ovisnosti[198]
mr.sc. Sanela Pekić, Stručni centar za prevenciju ovisnosti[199]

Sažetak: *Kockanje se sve više prepoznaje kao javnozdravstveni problem zbog negativnih posljedica po mentalno zdravlje, finansijsku stabilnost i odnose, pri čemu su mladi posebno ranjivi zbog impulsivnosti i lake dostupnosti online kockanja. U Bosni i Hercegovini problem je dodatno izražen, s obzirom na to da je značajan procenat srednjoškolaca već imao iskustvo s igrama na sreću, dok veliki broj maloljetnika aktivno učestvuje u kockanju, posebno u rizičnijim oblicima poput sportskog klađenja i online igara. Kao odgovor na ovaj izazov, implementiran je program prevencije „Ko zapravo pobjeđuje?“, čija evaluacija pokazuje značajne pozitivne učinke: povećanje znanja o kockanju i funkcioniranju industrije, smanjenje kognitivnih distorzija poput iluzije kontrole i praznovjerja, te smanjenje učestalosti kockanja i povezanih psihosocijalnih posljedica. Iako nije došlo do značajnih promjena u nekim socio-emocionalnim vještinama, one su ostale stabilne, a učenici su prepoznali koristi programa u donošenju boljih odluka i suočavanju s izazovima. Program nije zabilježio negativne efekte, što potvrđuje njegov snažan preventivni potencijal i opravdava njegovo daljnje širenje u školskom kontekstu.*

Ključne riječi: *kockanje, mladi, prevencija, naučno utemeljena praksa, evaluacija*

Uvod

Kockanje je široko rasprostranjena društvena pojava koja može imati značajne negativne posljedice po pojedinca i društvo u cjelini (Tran i sar., 2024; Price i sar., 2021; Fong, 2005). Iako se tradicionalno kockanje još uvijek posmatra kroz ekonomski ili moralni okvir, sve više ga se prepoznaje kao javnozdravstveni problem, s obzirom na njegove efekte na mentalno zdravlje, finansijsku stabilnost, međuljudske odnose i opštu dobrobit zajednice (Abbott, 2020). Procjenjuje se da je na globalnom nivou 8,7% odrasle populacije bilo uključeno u neki vid rizičnog kockanja u posljednjih 12 mjeseci, te da 1,41% svjetske odrasle populacije zadovoljava kriterije za problematično kockanje (Tran i sar., 2024). Mladi su posebno ranjiva grupa zbog svojih razvojnih karakteristika, nedovoljne zrelosti, izraženije impulsivnosti i izloženosti privlačnim oglasima, te lakoj dostupnosti kockanja putem interneta (Smith i sar., 2021). Na globalnom nivou 17,9% mladih učestvovalo je u nekom obliku kockanja u posljednjih 12 mjeseci, dok je u europskim zemljama taj udio nešto viši i iznosi 18,4% (Tran i sar., 2024). Iako zakonom zabranjeno, dostupni prevalencijski podaci ukazuju na široku rasprostranjenost kockanja i među maloljetnicima u Bosni i Hercegovini (BiH).

[197] meliha.bijedic@untz.ba
[198] amir.hasanovic@prevencija.ba
[199] sanela.pekic@prevencija.ba

Prema rezultatima istraživanja (Bijedić i sar., 2015) gotovo 70% srednjoškolaca izjavilo je da su barem jednom u životu učestvovali u igrama na sreću uživo, a najčešće igraju sportske kladionice, kockaju na internetu za novac i igraju TV bingo, dok manje od desetine učenika odlazi u kasino na sedmičnom nivou. Postotak adolescenata koji su igrali na automatima za igre na sreću (16,4%) i kartaške igre u kasinu (9,5%) zabrinjavajući je, s obzirom na činjenicu da su igre na automatima u klubovima i kasinima povezane s ozbiljnijim oblicima kockanja i rizikom razvoja problematičnih obrazaca kockanja (Kajić-Selak, 2024). Svježiji podaci o prevalenciji kockanja adolescenata u BiH ukazuju da skoro 25% maloljetnika učestvuje u aktivnostima kockanja (Udruženje za prevenciju ovisnosti NARKO-NE, 2024), a 28% mladih navelo je da duži vremenski period učestvuju u online igrama na sreću (Dudić-Sijamija i Silajdžić, 2021). Zaštita djece i mladih u ovom kontekstu dobiva na značaju s obzirom na sve veći broj mladih koji se izlažu riziku ranog kontakta s igrama na sreću, posebno kroz online platforme (Ricijaš, 2020).

Značajan porast dostupnosti i pristupačnosti igara na sreću u Bosni i Hercegovini tokom posljednje dvije decenije predstavlja jedan od ključnih faktora koji može objasniti visoke stope prevalencije kockanja među mladima. Prema podacima portala SarajevoTimes.com (2024) Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima najveći broj registriranih sportskih kladionica u odnosu na broj stanovnika u Evropi.

Uzimajući u obzir sve navedeno, te posmatrajući kockanje kao javnozdravstveni izazov, ukazala se jasna potreba za jačanjem preventivnih mjera, boljom međusektorskom saradnjom i primjenom naučno utemeljenih pristupa u regulaciji i zaštiti ranjivih grupa, s posebnim naglaskom na djecu i mlade. Empirijska literatura jasno ukazuje da univerzalni školski preventivni programi predstavljaju jedan od najučinkovitijih pristupa u promociji socioemocionalnih kompetencija i prevenciji bihevioralnih problema kod adolescenata (Durlak i sar., 2011; Taylor i sar., 2017; Greenberg i sar., 2017). Učinkoviti preventivni programi temelje se na jasno definisanim i teorijski utemeljenim ciljevima, usmjereni su na rizične i zaštitne faktore, osiguravaju adekvatan intenzitet i trajanje intervencije te se provode uz visok nivo implementacijske vjernosti (Small, Cooney, i O'Connor, 2009). U BiH, pored vrlo visokih stopa kockanja među mladima i velikom potrebom za preventivnim intervencijama, donedavno nisu postojali programi prevencije specifično usmjereni na kockanje. Međutim, u skladu s dugoročnom vizijom i strateškim opredjeljenjem, Stručni centar za prevenciju ovisnosti (nekadašnje Udruženje NARKO-NE), tokom 2022. godine facilitiralo je provedbu pilot faze hrvatskog programa prevencije kockanja *Tko zapravo pobjeđuje?*, u kojoj je učestvovalo 130 srednjoškolaca iz 7 srednjih škola u Kantonu Sarajevo. Rezultati sprovedene evaluacije kratkoročne učinkovitosti programa pokazali su gotovo identične zadovoljavajuće efekte kao i na hrvatskom nacionalnom uzorku (Dodig Hundric, Mandic i Ricijas, 2021). Shodno ovome program je u cijelosti preuzet, materijali su jezički i sadržajno prilagođeni, te nacionalni treneri pripremljeni i osposobljeni za punu implementaciju intervencije u BiH. Program se nastavio kontinuirano provoditi u Kantonu Sarajevo, a od 2023. godine započela je njegova implementacija i u Tuzlanskom kantonu. Danas se ovaj program provodi u školama u tri kantona Federacije BiH (Kanton Sarajevo, Tuzlanski kanton i Zeničko-dobojski kanton), te se kontinuirano evaluira učinak intervencije na učenike koji učestvuju u realizaciji.

Program Ko zapravo pobjeđuje?

Program se sastoji od 9 radionica s učenicima koje se provode jednom sedmično u trajanju od 45 minuta (jedan školski čas), od dvosatnog interaktivnog predavanja roditeljima mladih uključenih u Program, te od dvosatnog interaktivnog predavanja uposlenicima škola. Program je utemeljen na savremenim empirijskim spoznajama o prediktorima kockanja i razvoja problema povezanih s

kockanjem, kao i na standardima učinkovitih preventivnih intervencija. Namijenjen je mladima od 14 do 16 godina tj. učenicima prvih i drugih razreda srednjih škola.

Glavni cilj Programa je prevencija uključivanja mladih u igre na sreću te unaprjeđenje njihovog lično odgovornog ponašanja u ovom području. U skladu s tim, specifični ciljevi su: smanjiti kognitivne distorzije povezane s kockanjem (iluzije kontrole, praznovjerje, netačno razumijevanje šanse i vjerovatnoće); poboljšati znanje o kockanju i rizicima povezanim s kockanjem; te unaprijediti socio-emocionalne vještine koje su ključne za prevenciju različitih rizičnih ponašanja, pa tako i kockanja (rješavanje problema, odupiranje vršnjačkom pritisku, kritičko mišljenje, asertivnost i sl.).

Kako bi se osigurala kvalitetna implementacija Programa, autori su izdali priručnik za provoditelje programa, radnu svesku za učenike te osmislili trodnevni trening za provoditelje. Prije implementacije Programa u srednje škole na području Sarajeva i Tuzle, svi budući provoditelji završili su trodnevni trening. Uz sveobuhvatna znanja o fenomenu, glavni cilj edukacije je sticanje kompetencija za provedbu programa. Uz navedeno, educirani su i za primjenu evaluacijskih upitnika (evaluacija učinka; evaluacija zadovoljstva/dobiti).

Prije početka realizacije radionica učenici urade pre-test, a na završnoj radionici se popunjava post-test u koji su uključena pitanja koja se odnose na samoprocjenu zadovoljstva i subjektivne dobiti učenika od Programa.

Struktura uzorka ispitanika

U Programu je učestvovalo ukupno 2317 ispitanika. Od ukupnog broja ispitanika, 929 ispitanika nije prisustvovalo popunjavanju instrumentarija u početnoj ili u finalnoj tački mjerenja, zbog čega su ti podaci isključeni iz procesa obrade. Nakon eliminacije nepopunjenih materijala, uzorak ispitanika koji je ušao u analizu je 1388.

Od ukupnog broja ispitanika, 48,8% su mladići (N=678), 49,4% su djevojke (N=686) dok se 1.7% ispitanika (N=24) nije izjasnilo o spolu. Prosječna hronološka dob ispitanika iznosi 15,48±0,54 godina. Detaljnija struktura uzorka ispitanika u odnosu na razred i školski uspjeh prikazana je u tabeli 1.

Tabela 1. Struktura uzorka ispitanika

			MLADIĆI	DJEVOJKE	UKUPNI UZORAK
Razred	PRVI	N	672	667	1363
		%	99.1	97.2	98.2
	DRUGI	N	4	19	23
		%	0.6	2.8	1.7
	TREĆI	N	1	0	1
		%	0.1	0.0	0.1
Školski uspjeh	NEDOVOLJAN	N	8	4	13
		%	1.2	0.6	0.9
	DOVOLJAN	N	6	1	7
		%	0.9	0.1	0.5
	DOBAR	N	122	23	145

		%	18.0	3.4	10.4
	VRLO DOBAR	N	234	136	375
		%	34.5	19.8	27.0
	ODLIČAN	N	299	517	834
		%	44.1	75.4	60.1
Vrsta programa	ČETVEROGODIŠNJI GIMNAZIJSKI	N	268	378	657
		%	39.5	55.1	47.3
	ČETVEROGODIŠNJI STRUKOVNI	N	410	308	731
		%	60.5	44.9	52.7

Kada je u pitanju struktura uzorka prema gradu pokazuje da najveći broj ispitanika dolazi iz Sarajeva (N=1290; 92,94%), dok su učenici iz ostalih gradova zastupljeni u znatno manjem procentu. Unutar sarajevskih škola najveća zastupljenost zabilježena je među učenicima Druge gimnazije Sarajevo (9,95%), Gimnazije Obala Sarajevo (8,58%), Pete gimnazije Sarajevo (8,21%) te Srednje medicinske škole Bjelave (8,07%). Ostale škole učestvuju s manjim udjelima u ukupnom uzorku.

Kada je riječ o školama izvan Sarajeva, najveći udio učenika dolazi iz Gradačca (2,52%), dok su Sapna i Teočak zastupljeni sa po 1,66%, a Gračanica (0,79%) i Živinice (0,36%) s još manjim procentima. Ukupno posmatrano, rezultati ukazuju da uzorak istraživanja dominantno čine učenici srednjih škola iz Sarajeva.

Zbog eliminacije nepotpunih materijala može se djelimično objasniti i uočena neravnomjerna distribucija ispitanika prema gradovima, pri čemu najveći dio uzorka čine učenici iz Sarajeva (92,94%). Naime, veća dostupnost i kontinuitet učešća učenika iz sarajevskih škola u obje tačke mjerenja vjerovatno je rezultirao većim brojem validnih upitnika u završnom uzorku. S druge strane, manji broj ispitanika iz drugih gradova može biti posljedica manjeg početnog obuhvata škola, ali i većeg broja izostanaka ili nepotpuno popunjenih instrumentarija, što je dovelo do njihovog isključivanja iz konačne analize.

Instrumentarij

Evaluacijski upitnik sastavni je dio programskog paketa i sastoji se od sveobuhvatne baterije instrumenata koja uključuje upitnike kojima je mjerena aktivnost kockanja, zatim upitnik znanja o kockanju, upitnik kognitivnih distorzija (Ricijaš i sur., 2011), upitnik rješavanja problema, upitnik odupiranja vršnjačkom pritisku, skala generalne samoefikasnosti (instrument autora Schwarzera i Jerusalema (1995)) i Opće mjere problema povezanih s kockanjem (eng. General Problem Severity Subscale - GPSS) koja je dio Kanadskog upitnika kockanja adolescenata (eng. Canadian Adolescent Gambling Inventory (CAGI), Tremblay et al., 2010).

Rezultati

UČESTALOST KOCKANJA I IZRAŽENOST ŠTETNIH PSIHOSOCIJALNIH POSLJEDICA

U Tabeli 2. prikazani su rezultati koji se odnose na učestalost kockanja među učenicima uključenim u istraživanje. Podaci su predstavljeni za ukupni uzorak ispitanika (N = 1388), kao i za subuzorke formirane prema spolu ispitanika, i to u dvije vremenske tačke mjerenja: inicijalnom i finalnom testiranju. Vrijednosti prikazane u tabeli izražene su u procentima (%).

Važno je naglasiti da su prilikom izračunavanja ukupnih procentualnih vrijednosti na pojedinačnim varijablama u obzir uzete i nedostajuće vrijednosti zabilježene na tim varijablama, što je uticalo na raspodjelu procentualnih udjela u tabeli.

Analiza prikazanih frekvencija ukazuje na tendenciju smanjenja učestalosti kockanja među ispitanicima u finalnoj tački mjerenja u odnosu na inicijalno testiranje, posmatrano na nivou cjelokupnog uzorka. Ovakav obrazac rezultata može ukazivati na određene promjene u obrascima ponašanja ispitanika tokom perioda između dva mjerenja.

Tabela 2. Učestalost kockanja u posljednja 2 mjeseca (pre-test & post-test)

		Pre-test (T1) %							Post-test (T2) %						
Vrsta igre	**Vrsta uzorka**	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Sportsko klađenje	**Svi**	92.4	2.3	1.9	1.2	0.5	0.8	0.9	94.9	2.1	1.2	0.6	0.3	0.3	0.5
	Mladići	86.1	4.0	3.2	2.4	1.0	1.5	1.8	91.1	3.3	2.1	1.3	0.6	0.6	1.0
	Djevojke	98.3	0.7	0.7	0.1	0.0	0.1	0.0	98.5	1.0	0.4	0.0	0.0	0.0	0.0
Virtuelne utrke	**Svi**	96.7	1.3	0.6	0.7	0.1	0.1	0.4	96.6	1.6	0.8	0.4	0.1	0.1	0.4
	Mladići	95.7	1.3	1.0	0.9	0.3	0.1	0.6	95.6	1.6	1.3	0.3	0.1	0.3	0.7
	Djevojke	97.5	1.3	0.3	0.6	0.0	0.0	0.3	97.5	1.6	0.3	0.4	0.1	0.0	0.0
Automati	**Svi**	93.6	3.1	1.2	0.7	0.4	0.4	0.5	94.8	2.7	1.0	0.5	0.3	0.4	0.3
	Mladići	92.5	3.5	1.0	0.7	0.6	0.7	0.9	93.6	2.7	1.3	0.9	0.3	0.6	0.6
	Djevojke	94.5	2.8	1.5	0.7	0.3	0.1	0.1	95.8	2.8	0.7	0.1	0.3	0.3	0.0
Loto igre	**Svi**	86.0	9.1	2.5	1.4	0.4	0.1	0.6	89.4	6.9	2.5	0.6	0.1	0.1	0.4
	Mladići	84.1	9.4	3.1	1.5	0.6	0.1	1.2	88.3	6.5	3.3	0.9	0.1	0.1	0.7
	Djevojke	87.5	8.9	2.0	1.3	0.1	0.1	0.0	90.1	7.6	1.7	0.3	0.1	0.0	0.1
Srećke	**Svi**	79.0	13.1	4.5	1.8	0.6	0.4	0.6	84.2	10.5	3.5	0.5	0.5	0.2	0.5
	Mladići	78.0	12.7	4.7	2.1	0.6	0.7	1.2	83.7	8.7	4.6	0.9	0.9	0.4	0.7
	Djevojke	79.7	13.4	4.4	1.6	0.6	0.1	0.1	84.3	12.5	2.6	0.1	0.1	0.0	0.3
Rulet ili druge igre u casinu	**Svi**	96.1	1.4	0.7	0.3	0.4	0.4	0.7	96.6	1.1	0.6	0.5	0.2	0.4	0.6
	Mladići	92.8	2.4	1.5	0.6	0.9	0.6	1.3	94.7	1.3	1.0	0.9	0.3	0.7	1.0
	Djevojke	99.3	0.4	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	98.4	0.9	0.3	0.1	0.1	0.0	0.1

Legenda: 0 = Nikada; 1 = Jednom godišnje ili manje od toga; 2 = Nekoliko puta godišnje; 3 = 1-2 puta mjesečno; 4 = Jedanput sedmično; 5 = Nekoliko puta sedmično; 6 = (gotovo) svakodnevno

Ukupno posmatrano, rezultati (tabela 2.) pokazuju da većina učenika nije uključena u različite oblike kockanja, dok oni koji učestvuju to najčešće čine povremeno i u relativno niskom intenzitetu. Između inicijalnog i finalnog testiranja vidan je trend blagog smanjenja učestalosti kockanja, pri čemu su mladići i dalje skloniji ovim aktivnostima u odnosu na djevojke.

Uočene promjene mogu ukazivati na određene promjene u stavovima i ponašanju učenika tokom posmatranog perioda, što je moguće povezati sa činjenicom da su učenici u međuvremenu prošli edukativne aktivnosti u okviru preventivnog programa. Takve aktivnosti mogu doprinijeti većoj informisanosti o rizicima kockanja i razvoju kritičnijih stavova prema igrama na sreću, što se potencijalno odražava i na smanjenje učestalosti učešća u ovim aktivnostima u finalnom mjerenju.

Ključna ideja univerzalnog preventivnog programa jeste djelovati prije nego li se, ponašanje koje se želi prevenirati, manifestira.

U Tabeli 3 prikazani su rezultati na GPSS skali izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja. Rezultati su predstavljeni kroz tri kategorije rizika: zeleno svjetlo, koje označava odsustvo problema povezanih s kockanjem; žuto svjetlo, koje ukazuje na nisku do umjerenu razinu štetnih psihosocijalnih posljedica; te crveno svjetlo, koje označava visok nivo izraženih štetnih posljedica kockanja.

Na nivou ukupnog uzorka, najveći dio ispitanika (90,8%) svrstan je u kategoriju zelenog svjetla, što ukazuje da većina učenika ne pokazuje značajne indikatore problema povezanih s kockanjem. U kategoriju žutog svjetla svrstano je 6,1% ispitanika, što upućuje na prisutnost određenih rizičnih obrazaca ponašanja, dok je 3,1% ispitanika klasificirano u kategoriju crvenog svjetla, što indicira izražene štetne psihosocijalne posljedice povezane s kockanjem.

U finalnom testiranju uočava se blago povećanje udjela ispitanika u kategorijama zelenog i crvenog svjetla, uz istovremeno smanjenje udjela u kategoriji žutog svjetla. Ovakav obrazac može sugerirati određeno preusmjeravanje ispitanika iz srednje rizične skupine prema krajnjim kategorijama skale. Međutim, značajnost ovih razlika dodatno je statistički ispitana i rezultati tih analiza prikazani su u nastavku rada.

Sličan trend kretanja frekvencija uočen je i unutar subuzoračkih skupina formiranih prema spolu ispitanika, što ukazuje na relativno konzistentan obrazac promjena u oba mjerenja među mladićima i djevojkama.

Tabela 3. Izraženost štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja

Kategorija GPSS		**Inicijalno testiranje**			**Finalno testiranje**		
		Mladići	**Djevojke**	**Svi**	**Mladići**	**Djevojke**	**Svi**
Zeleno svjetlo	**N**	585	653	1260	603	657	1284
	%	86.3%	95.2%	90.8%	89.1%	95.8%	92.6%
Žuto svjetlo	**N**	53	30	85	34	19	53
	%	7.8%	4.4%	6.1%	5.0%	2.8%	3.8%
Crveno svjetlo	**N**	40	3	43	40	10	50
	%	5.9%	0.4%	3.1%	5.9%	1.5%	3.6%

Legenda: Zeleno svjetlo: bez problema; Žuto svjetlo: niska do umjerena razina štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja; Crveno svjetlo: Visoka razina štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja

UČINKOVITOST PREVENTIVNOG PROGRAMA

U cilju procjene učinkovitosti provedenog preventivnog programa, analizirane su razlike u znanju o kockanju, kognitivnim distorzijama, socio-emocionalnim vještinama te izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja prije i nakon implementacije programa. Za testiranje razlika između inicijalnog i finalnog mjerenja primijenjene su metode neparametrijske statistike, odnosno Wilcoxonov test ekvivalentnih parova. Prije provođenja analiza testirana je normalnost distribucije podataka primjenom Kolmogorov–Smirnovljevog testa, čiji su rezultati pokazali da distribucija rezultata na svim posmatranim varijablama statistički značajno odstupa od normalne ($p = 0.000$). Zbog toga je primjena neparametrijskih statističkih postupaka ocijenjena kao metodološki opravdana.

Radi procjene promjena koje su nastupile nakon provedbe preventivnog programa, izvršeno je poređenje rezultata ispitanika na ključnim istraživačkim varijablama u dvije vremenske tačke mjerenja, prije i nakon implementacije programa. U tom kontekstu analizirane su razlike u znanju o kockanju, kognitivnim distorzijama, socio-emocionalnim vještinama te izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja. Pregled dobivenih rezultata i statističkih pokazatelja razlika između inicijalnog i finalnog testiranja prikazan je u Tabeli 4.

Tabela 4. Razlike u znanju, kognitivnim distorzijama, socio-emocionalnim vještinama i izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja prije i poslije programa

Varijable (mogući raspon)		Inicijalno testiranje		Finalno testiranje		Prosječni rang		Z	p
		M	SD	M	SD	Neg.	Poz.		
Cijeli uzorak (N=520)	Znanje o kockanju (0-20)	11.00	3.35	12.50	4.23	548.65	651.03	-14.744	**.000**
	Praznovjerje/ vjerovatnoća (1-5)	1.88	0.73	1.73	0.76	641.63	611.91	-9.423	**.000**
	Iluzija kontrole (1-5)	2.48	0.91	2.10	0.87	656.05	512.74	-15.115	**.000**
	Vještine rješavanja problema (1-5)	3.80	0.80	3.74	0.88	635.40	570.03	-1.438	.150
	Vještine odupiranja vršnj. pritisku (1-5)	3.44	0.71	3.44	0.79	606.40	586.45	-0.784	.433
	Generalna samoefikasnost (1-5)	3.81	0.72	3.72	0.91	703.55	576.15	-2.191	**.028**
	GPSS Ukupno (0-27)	0.60	2.24	0.57	2.46	136.36	143.88	-2.034	**.042**
Mladići (N=306)	Znanje o kockanju (0-20)	10.94	3.57	12.18	4.45	271.51	315.38	-8.707	**.000**
	Praznovjerje/ vjerovatnost (1-5)	1.81	0.77	1.72	0.78	301.84	311.19	-4.319	**.000**
	Iluzija kontrole (1-5)	2.44	0.96	2.09	0.88	307.74	270.35	-9.543	**.000**

	Vještine rješavanja problema (1-5)	3.76	0.90	3.67	0.93	319.53	270.38	-1.795	.073
	Vještine odupiranja vršnj. pritisku (1-5)	3.43	0.72	3.44	0.86	301.35	295.74	-0.157	.875
	Generalna samoefikasnost (1-5)	3.85	0.76	3.67	1.02	348.40	267.59	-4.663	**.000**
	GPSS Ukupno (0-27)	0.99	2.97	0.90	3.23	82.69	92.93	-2.298	**.022**
Djevojke (N=211)	Znanje o kockanju (0-20)	11.02	3.11	12.79	3.95	267.86	324.81	-11.901	**.000**
	Praznovjerje/ vjerovatnost (1-5)	1.95	0.69	1.74	0.74	329.20	285.61	-9.372	**.000**
	Iluzija kontrole (1-5)	2.53	0.85	2.10	0.86	336.74	235.45	-11.817	**.000**
	Vještine rješavanja problema (1-5)	3.84	0.70	3.80	0.81	303.51	292.58	-0.212	.832
	Vještine odupiranja vršnj. pritisku (1-5)	3.45	0.69	3.44	0.71	294.39	280.41	-0.694	.487
	Generalna samoefikasnost (1-5)	3.77	0.68	3.75	0.80	341.08	297.81	-1.505	.132
	GPSS Ukupno (0-27)	0.22	1.06	0.26	1.34	50.97	53.05	-0.092	.927

U Tabeli 4 prikazani su rezultati poređenja vrijednosti navedenih varijabli između inicijalnog i finalnog testiranja. Dobijeni nalazi ukazuju na statistički značajno povećanje znanja o kockanju među ispitanicima (Z = -14.744; p = 0.000), što upućuje na pozitivan edukativni učinak programa. Istovremeno je zabilježeno statistički značajno smanjenje rezultata na upitniku generalne samoefikasnosti (Z = -2.191; p = 0.028), kao i smanjenje na faktorima kognitivnih distorzija, odnosno praznovjerja (Z = -9.423; p = 0.000) i iluzije kontrole (Z = -15.115; p = 0.000). Također je utvrđeno statistički značajno smanjenje izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja, mjerenih GPSS skalom (Z = -2.034; p = 0.042). Kada se rezultati posmatraju prema spolu ispitanika, kod mladića su zabilježene statistički značajne razlike na svim navedenim varijablama (znanje o kockanju, praznovjerje, iluzija kontrole, generalna samoefikasnost i izraženost štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja). S druge strane, kod djevojaka nisu utvrđene statistički značajne promjene na varijablama generalne samoefikasnosti i izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica kockanja (GPSS). Na varijablama socio-emocionalnih vještina, odnosno vještina rješavanja problema i odupiranja vršnjačkom pritisku, nisu utvrđene statistički značajne razlike između inicijalnog i finalnog mjerenja, što ukazuje da u posmatranom periodu nije došlo do značajnijih promjena u ovim aspektima socioemocionalnog funkcionisanja ispitanika.

U tabeli 5. prikazane su razlike u učestalosti kockanja prije i poslije provedbe Programa, kao i na ukupno rezultatu na CAGI-GPSS subskali. Ovim područjem procijenjuje se potencijalni iatrogeni, odnosno štetni učinak programa, te je očekivanje da neće postojati razlike, posebno ne one u neželjenom smjeru.

Tabela 5. Razlike u učestalosti kockanja

Varijable (mogući raspon 0-5)		Inicijalno testiranje		Finalno testiranje		Prosječni rang		Z	p
		M	SD	M	SD	Neg.	Poz.		
Svi (N=520)	**Sportsko klađenje**	0.115	0.621	0.071	0.495	39.55	33.71	-2.791	**.005**
	Virtuelne utrke	0.051	0.402	0.053	0.436	29.87	26.33	-0.055	.956
	Automati	0.080	0.505	0.078	0.535	34.65	38.68	-0.214	.830
	Loto	0.082	0.469	0.071	0.492	40.89	44.54	-0.630	.529
	Srećke	0.100	0.493	0.103	0.535	65.64	68.61	-0.636	.525
	Rulet/casino	0.060	0.478	0.057	0.469	24.42	26.67	-0.024	.981
Mladići (N=306)	**Sportsko klađenje**	0.222	0.851	0.139	0.685	36.50	29.52	-2.722	**.006**
	Virtuelne utrke	0.081	0.519	0.088	0.597	20.21	17.98	-0.122	.903
	Automati	0.101	0.592	0.115	0.674	20.68	21.27	-0.490	.624
	Loto	0.137	0.612	0.112	0.645	28.04	33.07	-0.963	.335
	Srećke	0.165	0.626	0.136	0.652	40.83	45.08	-1.368	.171
	Rulet/casino	0.101	0.612	0.103	0.631	19.74	22.33	-0.210	.834
Djevojke (N=211)	**Sportsko klađenje**	0.013	0.205	0.007	0.157	3.80	4.50	-0.877	.380
	Virtuelne utrke	0.024	0.243	0.020	0.178	10.00	9.00	-0.205	.837
	Automati	0.062	0.412	0.045	0.357	15.55	16.82	-1.283	.199
	Loto	0.029	0.263	0.033	0.276	13.05	12.96	-0.535	.592
	Srećke	0.058	0.314	0.075	0.397	23.88	25.84	-1.200	.230
	Rulet/casino	0.021	0.297	0.014	0.222	5.20	4.75	-0.418	.676

Rezultati su u skladu s očekivanjima. S obzirom da je već i deskriptivna statistika pokazala da učenici nisu u velikoj mjeri imali iskustvo igranja igara na sreću (kockanja), Wilcoxonov test ranga pokazuje kako ne dolazi do povećanja frekvencije, odnosno učestalijeg kockanja. Na nivou ukupnog uzorka utvrđeno je statistički značajno smanjenje učestalosti sportskog klađenja nakon provedenog preventivnog programa ($Z = -2.791$; $p = 0.005$). Sličan obrazac promjene zabilježen je i u subuzorku mladića ($Z = -2.722$; $p = 0.006$), što ukazuje na to da je upravo u ovoj skupini došlo do izraženijeg smanjenja učestvovanja u ovoj vrsti igre na sreću. Budući da je sportsko klađenje jedan od najčešćih oblika kockanja među adolescentima, ovakav nalaz može upućivati na potencijalni preventivni efekat programa na smanjenje rizičnih oblika kockarskog ponašanja.

Na ostalim vrstama igara na sreću (virtuelne utrke, automati, loto igre, srećke te rulet i druge kazino igre) nisu utvrđene statistički značajne promjene u učestalosti kockanja između inicijalnog i finalnog testiranja. Također, među ispitanicima ženskog spola nisu zabilježene značajne razlike ni na jednoj od posmatranih varijabli, što je vjerovatno povezano s već ranije uočenom vrlo niskom učestalošću kockanja među djevojkama u početnom mjerenju. Ukupno posmatrano, rezultati ukazuju

da je najizraženija promjena nakon provedbe programa evidentirana upravo u domenu sportskog klađenja, dok su promjene u ostalim oblicima kockanja minimalne i statistički neznačajne.

Time možemo potvrditi da Program nema štetan učinak, odnosno da se implementacijom ove preventivne aktivnosti nije povećala razina interesa prema kockanju i time učestalije igranje.

Zaključak

Rezultati provedene evaluacije ukazuju na pozitivne i višedimenzionalne učinke Programa prevencije kockanja mladih *Ko zapravo pobjeđuje?* na znanje, stavove i određene obrasce ponašanja učenika. Analize su pokazale da je nakon sudjelovanja u programu došlo do značajnog povećanja znanja o kockanju i načinu funkcioniranja industrije igara na sreću, kao i do značajnog smanjenja kognitivnih distorzija, posebno u domeni praznovjerja i iluzije kontrole. Ovi nalazi ukazuju da program uspješno doprinosi razvoju kritičkog razumijevanja mehanizama kockanja i realističnijeg sagledavanja njegovih rizika i posljedica, što predstavlja važan zaštitni faktor u prevenciji rizičnih ponašanja i potencijalnog razvoja problema povezanih s kockanjem.

U pogledu ponašajnih indikatora, rezultati također sugeriraju tendenciju smanjenja učestalosti pojedinih oblika kockanja, pri čemu je statistički značajno smanjenje utvrđeno kod sportskog klađenja, koje je među adolescentima prepoznato kao jedan od najčešćih oblika sudjelovanja u igrama na sreću. Istovremeno je zabilježeno smanjenje izraženosti štetnih psihosocijalnih posljedica povezanih s kockanjem, što dodatno potvrđuje preventivni potencijal programa. Važno je naglasiti da tokom evaluacije nije zabilježen porast učestalosti kockanja niti pogoršanje psihosocijalnih indikatora, čime se potvrđuje da program nije proizveo neželjene ili iatrogene efekte.

Kada je riječ o socio-emocionalnim kompetencijama, rezultati nisu pokazali statistički značajne promjene u vještinama rješavanja problema i odupiranja vršnjačkom pritisku, ali su ove kompetencije ostale na stabilnom nivou, što ukazuje da program nije imao negativan utjecaj na postojeće razvojne resurse učenika. Istovremeno, subjektivne procjene učenika pokazuju da su mnogi sudionici ipak prepoznali određene koristi u ovom području, posebno u pogledu donošenja boljih životnih odluka, rješavanja problema i odupiranja vršnjačkom pritisku.

U cjelini posmatrano, rezultati evaluacije potvrđuju da je program ostvario svoje temeljne ciljeve: unaprijedio je znanje učenika o kockanju, doprinio smanjenju kognitivnih distorzija i određenih rizičnih obrazaca ponašanja, te stvorio pozitivno i poticajno okruženje za učenje, diskusiju i razvoj kritičkog mišljenja o ovoj temi. Dobijeni nalazi ukazuju na značajan potencijal ovog programa u prevenciji problema povezanih s kockanjem među mladima, te upućuju na opravdanost njegove daljnje primjene, unapređenja i šire implementacije u školskom okruženju.

Literatura:

1. Abbott M. W. (2020). The changing epidemiology of gambling disorder and gambling-related harm: public health implications. *Public health*, *184*, 41–45. https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.04.003
2. Bijedić, M., Kuralić-Čišić, L., Kovačević, R. i Vardo, E. (2015). Navike kockanja srednjoškolaca u dvije urbane sredine u Bosni i Hercegovini. *Socijalne teme, 1*(2), 43-65
3. Dodig Hundric, D., Mandic, S., & Ricijas, N. (2021). Short-Term Effectiveness of the Youth Gambling Prevention Program "Who Really Wins?"-Results from the First National Implementation. *International journal of environmental research and public health, 18*(19), 10100. https://doi.org/10.3390/ijerph181910100
4. Dudić, A., Silajdžić, L. (2021). Navike i učestalost (online) kockanja među mladima u BiH. *Socijalna politika, 3*(56).

5. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: a meta-analysis of school-based universal interventions. *Child development*, *82*(1), 405–432. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x
6. Fong T. W. (2005). The biopsychosocial consequences of pathological gambling. *Psychiatry (Edgmont (Pa. : Township))*, *2*(3), 22–30.
7. Greenberg, M. T., Domitrovich, C. E., Weissberg, R. P., & Durlak, J. A. (2017). Social and emotional learning as a public health approach to education. *The future of children*, 13-32.
8. Kajić-Selak, A. (2024). SOCIODEMOGRAFSKE RAZLIKE U PREVALENCIJI, INTENZITETU I PSIHOSOCIJALNIM POSLJEDICAMA KOCKANJA ADOLESCENTA U MOSTARU. *Zdravstveni Glasnik*, *10*(1), 24–41.
9. Price, A., Hilbrecht, M. & Billi, R. (2021). Charting a path towards a public health approach for gambling harm prevention. *J Public Health (Berl.), 29*, 37–53. https://doi.org/10.1007/s10389-020-01437-2
10. Ricijaš, N. (2020). Mladi s problemima kockanja–koliko kockaju i kako vide industriju igara na sreću. *Klinička psihologija, 13*(1-2), 47-62.
11. Taylor, R. D., Oberle, E., Durlak, J. A., & Weissberg, R. P. (2017). Promoting Positive Youth Development Through School-Based Social and Emotional Learning Interventions: A Meta-Analysis of Follow-Up Effects. *Child development*, *88*(4), 1156–1171. https://doi.org/10.1111/cdev.12864
12. Tran, L. T., Wardle, H., Colledge-Frisby, S., Taylor, S., Lynch, M., Rehm, J., Volberg, R., Marionneau, V., Saxena, S., Bunn, C., Farrell, M., & Degenhardt, L. (2024). The prevalence of gambling and problematic gambling: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet. Public health*, *9*(8), e594–e613. https://doi.org/10.1016/S2468-2667(24)00126-9
13. Sarajevotimes.com. (2024). More than 60 Percent of Gamblers lost Money on Betting: BiH has the most registered Betting Shops in Europe. Preuzeto 13.4.2026. sa stranice: https://sarajevotimes.com/more-than-60-percent-of-gamblers-lost-money-on-betting-bih-has-the-most-registered-betting-shops-in-europe/
14. Small, S. A., Cooney, S. M., & O'Connor, C. (2009). Evidence-informed program improvement: Using principles of effectiveness to enhance the quality and impact of family-based prevention programs. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 58*(1), 1–13. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2008.00530.x
15. Smith, A., Poon, C., Jones, G., Thawer, Z., & McCreary Centre Society (2021). Understanding the odds: Gambling among BC youth aged 12–18. *McCreary Centre Society*

RESULTS OF THE EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF YOUTH GAMBLING PREVENTION PROGRAM "WHO ACTUALLY WINS"?

Abstract: *Gambling is increasingly recognized as a public health problem due to its negative consequences on mental health, financial stability, and relationships, with young people being particularly vulnerable due to impulsivity and the easy availability of online gambling. In Bosnia and Herzegovina, the problem is even more present, given that a significant percentage of high school students have already had experience with gambling, while a large number of minors actively participate in gambling, especially in riskier forms such as sports betting and online games. In response to this challenge, a prevention program 'Who Actually Wins?' was implemented, whose evaluation shows significant positive effects: increased knowledge about gambling and the functioning of the industry, reduction of cognitive distortions such as the illusion of control and superstition, as well as a reduction in the frequency of gambling and related psychosocial consequences. Although there were no significant changes in some socio-emotional skills, they remained stable, and students recognized the benefits of the program in making better decisions and coping with challenges. The program did not record any negative effects, which confirms its strong preventive potential and justifies its further expansion in the school context and justifies its further expansion in the school context.*

Keywords: *gambling, youth, prevention, scientifically based practice, evaluation*